

Magyarnyelv-tanári segédkönyvek

KRE BTK & L'Harmattan Kiadó, 2018–2019.

A magyar nyelv tanítása külön szakma – ezt nem szokás megkérdőjelezni. A Károli Gáspár Református Egyetem Bölcsészettudományi Kara (KRE BTK) által kiadott, a L'Harmattan Kiadó gondozásában megjelent-megjelenő tanári segédkönyvsorozat amellel tesz tanúbizonytságot, amit a szakma már majdnem három évszázada tud, szakmai berkeken kívül olykor mégis bizonygatásra szorul: hogy a magyar mint idegen nyelv (és/vagy mint környezetnyelv, illetve és/vagy mint származásnyelv) és a magyar mint anyanyelv tanítása is két önálló szakma. Hatékony, sikeres művelésükhöz más-más ismeretekre, szemléletre és tananyagokra, illetve más-más tudással, megközelítéssel és attitűddel rendelkező szakemberekre van szükség.

A sorozatszerkesztő Nádor Orsolya *Előszavában* rámutat, hogy a magyar mint idegen nyelv / környezetnyelv / származásnyelv (az egyszerűség kedvéért: MID) tanítása csak akkor lehet sikeres – vagy még szigorúbban fogalmazva: csak akkor maradhat fenn –, ha megmarad a magas színvonalú MID-tanárképzés. Ez a szakma felelőssége. Úgy vélem, a sorozat elsődleges célja ebben ragadható meg: korszerű formában, a jelen kihívásainak megfelelően összegyűjteni és hozzáférhetővé tenni a szakma egyedi specifikumait. Egyrészt azért, hogy egyértelműen látsszék, mitől tekintendő önálló szakmának a MID-tanítás, másrészt pedig azért, hogy az ilyen jellegű képzésben részt vevő hallgatók gyakorlati segítséget kapjanak ismereteik, tudásuk rendszerezéséhez.

A sorozat abból az indítatásból született, hogy a KRE és a beregszászi II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola együttműködésének eredményeként elindult egy két féléves *magyar mint idegen nyelv szakirányú pedagógus továbbképzés*, és a programot kidolgozó intézmények szerettek volna hallgatóik számára olyan, könnyen elérhető tananyagot biztosítani, amelyek tartalmazzák a program egyes tantárgyainak legfontosabb tudnivalóit. A szerkesztők a könyvek megjelenését és formátumát is erre a célra szabták: a sorozat minden tagja online elérhető és letölthető a KRE BTK honlapjáról,¹ a könyvek A5-ös méretezésű „zsebkönyvek”, az ismeretanyag válogatása, súlypontozása és elrendezése, a tananyag megértését ellenőrző és annak továbbgondolására készítő kérdések, feladatok, valamint az önellenőrző tesztek pedig elősegítik a tananyag feldolgozását, a tudás elmélyítését és az önértékelést, azaz az önálló tanulást.

A sorozatnak eddig tizennégy kötete jelent meg online és könyv formájában: az egyes kötetek a szakma széles spektrumából merítenek a leíró grammatikától a kiejtés fejlesztésén és az interkulturális pragmatikán át a nyelvtudás méréséig. A következőkben ezeket ismertetem, terjedelmi okokból többnyire áttekintő jelleggel, helyenként egy-két részletet kiemelve – nem feltétlenül a megjelenés időrendjében haladva, hanem inkább a szakterületi felosztást követve.

A szakma bevezető-alapozó ismereteit Nádor Orsolya *Tanított (anya)nyelvünk* című kötete tartalmazza, amelynek fő témakörei a magyar mint idegen nyelv fogalma és tipológiája, a fogalom körül kialakult tudományos diskurzus, a MID oktatástörténete, külföldi és belföldi intézményrendszere, infrastruktúrája és módszerei. Az ide kapcsolódó amúgy nem feltétlenül szórakoztató, de annál fontosabb adathalmazt a szerző nemcsak közérthető, de kifejezetten olvasmányos formában mutatja be, ami nem utolsó sorban a kutató sokéves – többek között tan- és szakkönyvírói – tapasztalatának és a gördülékeny, könnyed megfogalmazásnak

¹ <http://www.kre.hu/nyelveszet/index.php/hungarologiai-kutatocsoport/magyarnyelv-tanari-segedkoenyek>

köszönhető. Az utolsó nagy fejezet a MID-del szoros, de nem egyértelműen tisztázott viszonyban álló hungarológia (és magyarságtudomány) fogalmát és intézményrendszerét mutatja be, és azt az álláspontot támogatja, miszerint a hungarológia inkább nézőpont, mintsem egy tárgyában és módszereiben egységes független (elméleti vagy alkalmazott) diszciplína.

A magyar grammatikával négy kötet foglalkozik, mindegyik más-más szempontból közelítve a nyelvtanhoz. Az első kötetet Balogh Judit írta *Leíró grammatikai ismeretek* címmel. Noha az alcím a magyar mint idegen nyelv szakos hallgatókat jelöli meg célcsoportként, a kötet szemléletében a magyar közoktatásban alkalmazott iskolai nyelvtan alapját nyújtó hagyományos grammatikához áll közel (ld. pl. Keszler 2000). Ezt a megközelítést igazolhatják a kárpátaljai magyartanárképzés igényei.

Megközelítésében sokkal inkább idegen nyelvi H. Varga Márta és Hegedűs Rita kötete: ezek az írások erőteljesebben érvényesítik az idegennyelv-oktatásban elengedhetetlen külső szemléletmódot. Mindkét könyv (H. Varga Márta: *Segédlet a nyelvi formák és grammatikai funkciók tanulmányozásához*, Hegedűs Rita: *Élő magyar grammatika – a nyelvhasználat rendszerének rövid áttekintése*) funkcionális szemlélettel tekint a nyelvi jelenségekre. Ebben a szemléletben a nyelvtan nem merül ki a formák, a „szabályok” és a „kivételek” leírásában, illetve nem az a célja, hogy statikus formális kategóriákat hozzon létre: sokkal inkább arra irányul, hogy feltárja, milyen (szemantikai) tartalmak hogyan, milyen nyelvi formá(k)ban fejeződnek ki az adott nyelven, és hogy ezek a funkció–forma párosítások hogyan függenek össze egymással, hogyan működnek és alakulnak a nyelvhasználat dinamikus rendszerében.

Ez a megközelítés képezi az alapját az 1970-es/80-as években jelentkező, az elmúlt két-három évtizedben a magyar mint idegennyelv-oktatásban is egyre jobban érvényesülő kommunikatív szemléletnek – mind a nyelvoktatás, mind a nyelvtudásmérés gyakorlatát tekintve. Korunk nyelvtanulásának célképzetéhez, a kommunikatív kompetenciának (Hymes 1972, Canale és Swain 1982) az elsajátításához elengedhetetlen, hogy a tanuló ne csak a nyelv klasszikus értelemben vett két részrendszeréről tanuljon – vagyis ismerje az elemeket (lexémákat, morfémákat) és a szabályokat (grammatikát) –, hanem arról is, hogy ezek hogyan vesznek részt a nyelvi kifejezésben, a nyelvi fogalomalkotásban, a nyelv tényleges, időben és térben folytonosan változó és változatos használatában. A korszerű MID-tanítás azon igényét, hogy külső szemléletű, összevető jellegű nyelvreírásra támaszkodjon, amely alapot nyújthat a kommunikatív kompetencia alkompetenciáinak fejlesztéséhez (lingvisztikai kompetencia, pragmatikai vagy beszédaktus-kompetencia, szocio-kulturális kompetencia, diskurzus-kompetencia, stratégia kompetencia – vö. Celce-Murcia és munkatársai 1995), a funkcionális szemléletű nyelvreírás képes biztosítani.

A magyartanár emellett sokszor szembesülhet olyan jellegű kérdésekkel is, amelyeknek megválaszolásához nyelvtörténeti ismeretekre van szükség. Ehhez nyújt segítséget Oszkó Beatrix *Nyelvtörténet dióhéjban magyar mint idegen nyelv tanároknak* című könyve. A kötet olyan kérdésekben segíti eligazodni a magyartanárokat, mint a nyitótövek vagy az *é* és az *i* sajátos szerepe a hangrendi illeszkedésben (ti. hogy „átesztik” magukon a harmóniát), a toldalékok eredete, vagy éppen a magyar nyelv rokonsága (a nyelv tudományos vizsgálatában vitathatatlan az uráli-finnugor nyelvrokonság), emellett általános képet ad többek között a nyelvi változásról (annak okairól és folyamatairól), a magyar szókészlet összetételéről, a nyelvemlékeinkről, a helyesírásunk történetéről, és hasznos internetes oldalakra kalauzolja el az olvasót (pl. *Madártávlatból*, *Uralonet*, *Új Magyar Etimológiai Szótár*, magyar nyelvtörténeti korpuszok).

A magyar szókészlet, pontosabban a lexikológia és a lexikográfia a témája Fóris Ágota könyvének, melynek címe: *Lexikológiai és lexikográfiai ismeretek magyar (mint idegen nyelv) tanároknak*. A fent említett leíró nyelvtan mellett talán ez a sorozatnak a másik olyan darabja, amely nem érvényesíti specifikusan a magyar mint idegen nyelvi szemléletet, hanem

inkább általánosabb érvennyel íródott. A kötet lexikológiai és lexikográfiai alapismereteket nyújt, bevezet a szótárkészítés és szótárhasználat kérdéseibe, és ismeretekkel szolgál a magyar nyelvű és magyar kiadású szótárakról. Mindazonáltal jó kiinduló alap lehet ahhoz, hogy a magyartanárok szakszerű segítséget tudjanak nyújtani diákjaiknak a könyvalapú és online szótárak használatához.

A sorozat három kötete foglalkozik a nyelv és a nyelvhasználat, valamint a társadalom és a kultúra összefüggéseivel. A Kontra Miklós által összeállított *Tudjuk a nyelvtant, mégsem tudunk semmit: Olvasmányok nyelv, társadalom és kultúra összefüggéséről* című kötet szociolingvisztikai szempontból közelít a nyelv, illetve a különféle nyelvi megformálási módok szocio-kulturális beágyazottságához, az egyes kifejezésmódok társas-nyelvhasználati értékéhez, kulturális terheltiségéhez, interpretációjához, esetleges konnotációihoz, különös tekintettel a nyelvváltozatok közötti eltérésekre – például hogy egy felszólításban a *már* milyen eltérő stilisztikai értékkel, hatással bír például Budapesten vagy Újfehértón. A nyelvi közlés megformálása során a nyelvhasználó – a nyelvtanuló pedig fokozottan – nemcsak nyelvtani vagy lexikális természetű hibákat véthet, hanem szociopragmatikai és pragmalingvisztikai jellegűeket is, és ez utóbbiaknak a megítélése a tantermen kívül (ha nem azon belül is) súlyosabb lehet, akár hátrányos helyzetbe is hozhatja az embert. A nyelv nem vagy nem csupán elemek tárháza vagy szabályok rendszere, hanem szokásrendszer (is), és a magyar mint idegen nyelv tanárának arra is fel kell készíteni a diákjait, hogy a különféle nyelvhasználati kontextusokban, közlési helyzetekben mely nyelvi formáknak milyen nyelvhasználati értéke van az adott kulturális kódrendszerben.

Csontos Nóra és Dér Csilla Ilona kötetükben (*Pragmatika a magyar mint idegen nyelv oktatásában*) szintén társadalmi és kulturális – és nem utolsó sorban kognitív – beágyazottságában vizsgálják a (magyar) nyelvet, a (magyar) nyelvi tevékenységet. Ismertetik a pragmatikának a nyelvoktatás szempontjából legfontosabb fogalmait és elméleteit: pl. nyelvhasználati kontextus, diskurzustípusok, társalgási szabályok, implikátúra, beszédaktus-elmélet, nyelvi udvariasság, és betekintést engednek a magyar nyelvhasználat ilyen jellegű – sokszor éppen a magyar mint idegen nyelvi szempontokat szem előtt tartó – kiterjedt kutatásába, kutatási eredményeibe is. Ezek az ismeretek fontos alapját képezik a fent említett kommunikatív kompetencia pragmatikai részének fejlesztéséhez: a sikeres kommunikáció érdekében a nyelvhasználó tanulónak nemcsak „nyelvileg helyes”, hanem kontextuálisan helyénvaló, az elérni kívánt kommunikációs szándékot sikeresen megvalósító megnyilatkozásokat kell tudna létrehozni, és hallgatóként/címzettként tudnia kell a felé intézett közléseket ilyen értelemben is értenie, értelmeznie.

Hasonló indítatásból, de más megközelítéssel mutatja be nyelv és kultúra összefüggéseit Holló Dorottya *Kultúra és interkulturalitás a nyelvórán* című kötete. A könyv célja egyfelől az, hogy bemutassa a (magyar) nyelv és kultúra integrált oktatásának lehetőségeit és ezáltal növelhető legyen a diákok motivációja, másfelől az, hogy erre építve a tanárok lehetőséget tudjanak biztosítani oktatási gyakorlatuk során ahhoz, hogy minél jobban fejlődhessen a tanulók (szocio-)kulturális és interkulturális kompetenciája, és ezáltal sikeresebb nyelvhasználókká váljanak. A könyv tárgyalja a(z inter)kulturális kompetencia összetevőit (ismeretek, attitűdök, készségek), és konkrét – akár a tanórán is alkalmazható – feladatokkal, ötletekkel szolgál a fejlesztéshez.

A módszertani jellegű kötetek közül a Nádor Orsolya írta-szerkesztette *Régebbi és újabb nyelvoktatási módszerek* című könyv történeti áttekintést nyújt az idegennyelv-oktatás módszereiről, különös tekintettel a magyar mint idegen nyelv tanításában (régén és/vagy ma) alkalmazott módszerekre. A kötet célja, hogy a több szerző által is (pl. Bárdos 1997, Medgyes 1995, Erdei 2002, Nádor 2002) tárgyalt nyelvpedagógia-történeti állomásokat a MID szempontjai szerint szelektálva és szintetizálva, egy helyen mutassa be.

Külön kötet foglalkozik a kiejtés fejlesztésével a MID-ben. A sorozat *A magyar kiejtés tanításának elmélete és gyakorlata* című kötetének Gyöngyösi Livia, Kampó Ildikó és M. Pintér Tibor a szerzője. A könyv elsősorban a beszédhangokkal foglalkozik, érdemes volna azonban egyéb, prozódiai jelenségeket is tárgyalni: pl. a hangsúlyviszonyokat a mondatban – különös tekintettel a szórendre és a mondat információs szerkezetére, vagy lehetne mélyebben foglalkozni az intonációval, a szünettartással és a ritmikával is. A szerzők célja mindenesetre az volt, hogy gyakorlati útmutatással és rengeteg ötlettel segítsék a MID-tanárok munkáját abban, hogy minél színesebben és hatékonyabban segíthessék tanulóikat a hallás–beszéd–írás összefüggéseinek megértésében és a magyar standard nyelvváltozat kiejtésének elsajátításában.

Kovács Tünde *Nyelvi játékok* című segédkönyve azzal a céllal íródott, hogy minél több módszertani eszközzel, ötlettel, gyakorlattal szolgáljon a nyelvtanároknak, hogy – a kommunikatív nyelvoktatásból is ismerős, tágran értelmezett – „nyelvi játék” eljárással elősegítsék a tananyag többszörös megközelítését, a hatékony tanulást (észrevétel, megértés, bevésés, alkalmazás), a tanuláshoz való pozitív attitűd formálását, a tanulói motiváció fenntartását. A gyakorlatok némelyike a produktív (beszéd, írás), mások a receptív készségek (hallott és olvasott szövegek értése) fejlesztésében használható, egyes feladatok a lexikára vagy a grammatikára, mások a kiejtésre vagy a kommunikációs készségekre irányulnak, van feladat, amely a vizuális, és van, amelyik az auditív vagy éppen a kinezetikus típusú tanulásra alapoz. A feladatok közt többek között szerepelnek mozgásos játékok, társasjátékok, kártyajátékok és infokommunikációs alkalmazások. A kötetnek nemcsak az a célja, hogy színes tárházat kínáljon a nyelvi játékoknak mint nyelvtanítási technikának, hanem az is, hogy elősegítse, hogy a tanárjelöltek képesek legyenek ezekből tudatosan választani, illetve az adott feladatokat képesek legyenek testre szabni az aktuális igényeknek megfelelően – elsősorban a tanítási-fejlesztési célok és a tanulók egyéni változóinak tükrében (korcsoport, nyelvtudási szint, érdeklődési kör, habitus stb.). Ezt a célt esetleg jobban szolgálta volna a gyakorlatoknak egy strukturáltabb elrendezése, például a fejlesztési célok, a nyelvi szintek, a munkaformák tekintetében, vagy abból a szempontból, hogy a tanulási folyamat, illetve az óraszervezés mely pontján alkalmazhatók ideálisan.

A sorozat egyik érdekessége – különösen a magyar írásrendszert nem ismerő, illetve olvasni-írni tanuló MID-diákok miatt – a Schmidt Ildikó tollából született kötet, melynek címe: *A magyar írás és olvasás tanítása – az alfabetizálás folyamata*. Magyartanárként különösen fontos ismerni az olvasás és az írás pszicholingvisztikai jellemzőit, folyamatait – tekintve, hogy a szövegértés és a szövegalkotás kulcskompetencia; a jó szövegértés, az információ hatékony feldolgozása a mindennapok sikerének kulcsa mind a kommunikációban, mind tanulásban –, de olyan tanulók esetében, akik most tanulnak (egy adott kódrendszerben) írni és olvasni, a tanárnak tisztában kell lennie az alfabetizálás folyamatával és az ide kapcsolódó fejlesztési feladatokkal és lehetőségekkel is. A kötet nemcsak elméleti megalapozást nyújt mindehhez, hanem módszertani háttérrel is biztosít az olvasás- és írástanításhoz, illetve a kialakítandó készségek fejlesztéséhez.

A sorozat legutóbb megjelent darabja a nyelvtudás mérésével és értékelésével foglalkozik. *A Mérés és értékelés: magyar mint idegen nyelv* című kötet szerzői M. Pintér Tibor és Wéber Katalin. A könyv meghatározza a nyelvtudás fogalmát, bemutatja a magyarországi nyelvvizsgáztatás jogi háttérét, rendszerét és a főbb nyelvi vizsgákat, és tárgyalja – a Közös Európai Referenciakeret alapján – a nyelvtudásnak a nyelvvizsgán mért készségeit és szintjeit. A MID-tanárok szempontjából különösen hasznos, hogy a szerzők részletesen tárgyalják az ECL nyelvvizsgát (a teszttípusoktól a vizsgáztatási gyakorlaton át az értékelésig) – nemcsak azért, mert magyar mint idegen nyelvből lehet ECL-nyelvvizsgát tenni, amire fel lehet készíteni a tanulókat, hanem azért is, mert a jó gyakorlat leírása támpontokat és ötleteket adhat a tanároknak diákjaik nyelvtudásának kommunikatív

teszteléséhez, valamint tesztjeik értékeléséhez és továbbfejlesztéséhez. Érdemes volna egy további kötetben foglalkozni a mérés és értékelés egyéb formáival is, amelyek szintén relevánsak a MID-tanításban: úgy például, mint a diagnosztikus és a folyamatértékelés.

A sorozat összességében tehát egyrészt közvetlen célokat szolgál a kiadó KRE számára, amennyiben hasznos tanulási segédletet nyújt az intézmény programjában részt vevő hallgatóknak azzal, hogy szelektálja és rendszerezi, összegzi és súlypontoszza a legfontosabb szakmai ismereteket a MID-ben, ráadásul segíti a tananyag (akár önálló) feldolgozását ellenőrző és továbbgondoló feladatokkal, tesztekkel, tippekkel, tanácsokkal és ötletekkel. Másrészt – mivel bárki számára szabadon hozzáférhető – más intézmények és gyakorló tanárok is jól használhatják. Ugyanakkor nagyon fontos közvetett célt is szolgál azáltal, hogy megmutatja: a MID-tanítás külön szakma és sajátos kutatási terület, amelynek műveléséhez elengedhetetlen a speciális tudással rendelkező szakemberek képzése. A sorozat tehát a szakma érdekeit is képviseli. Ezért a szakma nevében köszönetünket fejezzük ki a szerkesztőnek, az íróknak, a kiadónak és a támogatóknak (a Miniszterelnöki Hivatal Kárpátaljáért Felelős Kormánybiztoságának és a Bethlen Gábor Támogatáskezelő Zrt-nek). Reméljük, hogy a sorozat a jövőben további hasznos kötetekkel bővül – pl. a gyermekkori MID-tanulás/tanítás szempontjaival, a MID-tanuló egyéni változóival, az óratervezésre, óraszervezésre, illetve további részterületekre irányuló nyelvpedagógiai-módszertani tudnivalókkal, vagy akár empirikus alapú osztálytermi kutatásokkal kapcsolatban.

DÓLA MÓNIKA

Irodalom

- Bárdos Jenő 1997. *A nyelvtanítás története és a módszer fogalma*. Veszprémi Egyetemi Kiadó, Veszprém.
- Canale, M. – Swain, M. 1980. Theoretical bases of communicative approaches to second language teaching and testing. *Applied Linguistics* 1/1: 1-47.
- Celce-Murcia M. – Dörnyei Z. – Thurrell S. 1995. A pedagogical framework for communicative competence: A Pedagogically motivated model with content specifications. *Issues in Applied Linguistics* 6/2: 5-35.
- Erdei Gyula 2002. A posztkommunikatív idegennyelv-oktatáshoz. In: Kárpáti Eszter – Szűcs Tibor (szerk.): *Nyelvpedagógia. Iskolakultúra-könyvek* 12: 47-52.
- Hymes, Dell H. 1972. On Communicative Competence. In: Pride, J. B. – Holmes, J. (szerk.): *Sociolinguistics. Selected Readings*. Penguin, Harmondsworth. 269-293.
- Keszler Borbála (szerk.) 2000. *Magyar grammatika*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Medgyes Péter 1995. *A kommunikatív nyelvtanítás*. Eötvös József Könyvkiadó, Budapest.
- Nádor Orsolya 2002. Néhány gondolat a XIX. századi magyarnyelvoktatásról: módszerek és tankönyvek *Hungarológiai Évkönyv* 3: 160-169.

Dóla, Mónika

A teacher's guide to teaching Hungarian (review)

This is a review of a new book series called *Magyarnyelv-tanári segédkönyvek*, published both as regular books and in online pdf format, by Károli Gáspár University (KRE) and L'Harmattan Press. The aim of the series is twofold. On the one hand, the publications target the students in the University's teacher training program for Hungarian as a foreign language: they provide the teacher candidates with various course materials (readings, ideas for teaching, tasks, topics and questions for discussion, self-check tests) to assist their learning. On the other hand, the series serves the higher purpose of gathering, presenting and making openly accessible the specifics of the field in an up-to-date form. At present, the book series comprises 14 volumes, published over a two-year period 2018-2019. The paper reviews these 14 volumes – with the hope that new volumes will follow soon.